

Michał Lewandowski

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

ORCID: 0000-0002-8947-133X

**ANTONI DĘBIŃSKI, *POLITYKA USTAWODAWCZA CESARZY
CHRZEŚCIJAŃSKICH W SPRAWACH RELIGIJNYCH,*
WYD. KUL, LUBLIN 2020, SS. 235**

W 2020 r. nakładem Wydawnictwa KUL ukazała się monografia ks. prof. Antoniego Dębińskiego pt. *Polityka ustawodawcza cesarzy chrześcijańskich w sprawach religijnych*. Autor jest profesorem zwyczajnym nauk prawnych, specjalistą w zakresie prawa rzymskiego, a od 2012 r. rektorem Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Jego najnowsze dzieło można uznać za wnikliwe studium na temat rozpaczliwych prób ustanowienia przez ludzi na ziemi porządku Bożego.

Omawiana publikacja liczy 235 stron wraz z bibliografią. Została ona podzielona na pięć rozdziałów. W pierwszym, zatytułowanym *Problematyka religijna w ustawodawstwie chrześcijańskich cesarzy rzymskich okresu dominatu*, autor opisał ustawodawcze strategie chrześcijańskich cesarzy rzymskich związane z chęcią wprowadzenia w państwie religijnej jednolitości i spójności. Zwłaszcza ustawy wydawane przeciwko heretykom miały istotne znaczenie, gdyż spory w Kościele zagrażały jedności państwa. Dębiński wyjaśnia: „Herezje stanowiły zagadnienia bardzo istotne w polityce chrześcijańskich cesarzy rzymskich, gdyż wraz z uzyskaniem wolności rozpoczęła się w Kościele okres gwałtownych sporów doktrynalnych i dyscyplinarnych. W omawianym okresie dogmaty chrześcijańskie nie były jeszcze w pełni sprecyzowane, a dualizm językowy pomiędzy Wschodem i Zachodem zwiększał trudności oraz pogłębiał antagonizmy. Cesarze chrześcijańscy, wydając ustawy przeciwko heretykom, kierowali się więc nie tylko motywami religijnymi. Spory powodujące rozłamy w Kościele zagrażały jedności państwa, zakłócały porządek publiczny i niejednokrotnie kanalizowały tendencje opozycyjne i separatystyczne wobec centralnej władzy rzymskiej. Nic zatem dziwnego, że herezja stała się przestępstwem prawa rzymskiego, przeciwko któremu władcy skierowali wiele ustaw” (s. 47).

W drugim rozdziale, noszącym tytuł *Ustawodawstwo cesarzy rzymskich przeciwko przestępstwu herezji*, skupiono się na ustawodawstwie cesarzy rzymskich przeciwko przestępstwu herezji. Potoczne znaczenia słowa „herezja” ze-

stawiono tam z ustawowymi określeniami tego pojęcia. Autor wymienił prawne ograniczenia dotyczące grup heretyckich, a także wskazał sankcje karne za złamanie prawa. Herezja jako przestępstwo prawa rzymskiego została definiowana jako „czyn wymierzony przeciwko wierze i jedności Kościoła” (s. 85).

Rozdział trzeci, zatytułowany *Apostazja jako przestępstwo prawa rzymskiego*, poświęcono aktom odejścia od Kościoła oraz nieakceptowanym przez władze publiczne ruchom odszczepieńczym. Poruszono w nim kwestie znaczenia słowa „apostazja”, zestawiono ustawowe określenia apostazji oraz wskazano sankcje karne nakładane na apostatów. Autor zwraca uwagę na alergię, z jaką rzymski ustawodawca reagował na wszelkie próby przeciągania wyznawców religii prawowiernej na swoją stronę przez reprezentantów kultów „niekoncesjonowanych”.

W rozdziale czwartym *Ustawowe ograniczenia wobec religii pogańskiej i jej wyznawców* znalazły omówienie ustawowe ograniczenia wobec religii pogańskiej i jej wyznawców. Opisane w nim zostały akty legislacyjne ograniczające sprawowanie kultu pogańskiego oraz ograniczenia wprowadzane w stosunku do wyznawców tejże religii. Zwraca uwagę długo utrzymująca się pobłażliwość chrześcijańskich władców wobec pogan na tle ostrego kursu, jaki od początku przyjęto wobec heretyków i apostatów.

W rozdziale ostatnim autor skupia się na ustawodawstwie ograniczającym prawa Żydów. Po przybliżeniu ustawowej nazwy Żydów i ich religii opisane zostały kolejno: zakaz prozelityzmu, zakaz obrzezania, zakaz małżeństw mieszanych, ograniczenia dotyczące budowy synagog, zakaz nabywania niewolników-chrześcijan, ograniczenie zdolności sporządzenia testamentu i zdolności występowania w charakterze świadka oraz ograniczenie prawa sprawowania urzędów.

W polityce ustawodawczej rzymskich cesarzy chrześcijańskich dotyczącej spraw religijnych da się zauważyć pewną prawidłowość. Otóż przepisy odnoszące się do przestępstw religijnych cechowały się zadziwiającą powtarzalnością. Regularnie je ponawiano i odnawiano. Można z tego wnioskować, iż źródłem tego stanu rzeczy były mało precyzyjne zapisy poszczególnych ustaw, co z kolei mogło się przekładać na ich skuteczność. Inne powody powtórzeń mogły być różne: od niekompletnych publikacji zawierających błędy norm prawnych po ich ograniczony zasięg związany z trudnościami w dotarciu do najdalszych zakątków imperium.

Uwagę czytelnika bez wątpienia przyciągają rozważania autora poświęcone apostazji. Przedstawiono w nich m.in. sektę Manichejczyków, którzy byli postrzegani jako poważne zagrożenie dla publicznego porządku i z tego powodu padali ofiarą represji ze strony państwa. Autor zauważa: „Zamieszczenie w Kodeksie Teodozjańskim sankcji wymierzonych przeciwko herezji Manichejczyków oraz w Kodeksie Justyniańskim ustawy skierowanej przeciw niektórym wyznawcom herezji monofizytyzmu było z kolei przejawem woli ustawodawcy państwowego, aby te herezje, szczególnie niebezpieczne w danym czasie, były dodatkowo objęte karami przewidzianymi za apostazję” (s. 136).

Tematyka podjęta w *Polityce ustawodawczej cesarzy chrześcijańskich w sprawach religijnych* znakomicie wkomponowuje się w coraz popularniejszy nurt badań nad rzymskim prawem poklasycznym. Monografia Dębińskiego to opracowanie badawczo bardzo atrakcyjne, gdyż jego autor wielokrotnie odnosi się do zagadnień wciąż niedostatecznie zbadanych. Ukazuje on czytelnikowi złożony proces formowania się ustawodawstwa rzymskiego w sprawach religijnych w okresie dla państwa rzymskiego trudnym. Można mówić o wykształceniu w tym czasie swego rodzaju „korpusu ustawodawstwa religijnego”, gdyż mimo faktu, że niejedno rozstrzygnięcie cesarzy rzymskich miało formę kazuistyczną, wiele z nich zyskało następnie charakter ogólny przez uwzględnienie ich w oficjalnych zbiorach prawa ogłoszonych po imionami Teodozjusza oraz Justyniana. W książce podjęto udaną próbę uchwycenia złożonych relacji pomiędzy państwem a Kościołem, a także wnikliwie opisano politykę religijną cesarzy rzymskich w stosunku do wyznawców kultów nieakceptowanych przez władzę publiczną.

Monografia zawiera przekłady dzieł antycznych na język polski, co ułatwia czytelnikowi zrozumienie charakteru tych źródeł. To niezaprzeczalna wartość tej pracy. Łacina późnych ustaw bywa najeżona retoryką, a z punktu widzenia współczesnej dogmatyki jest niemal zupełnie pozbawiona terminologicznej spójności. Poza dotarciem do problemów poruszonych przez chrześcijańskich imperatorów udane przekłady pozwalają poczuć ducha rzymskiego ustawodawstwa w tamtym okresie oraz zapoznać się z retoryką władzy.

Recenzowana książka stanowi istotny wkład w badania nad kulturalnym krajobrazem Rzymu u schyłku istnienia cesarstwa zachodniego. Wątki prawnicze związane z polityką ustawodawczą w sprawach religijnych umiejętnie zestawiono z rozważaniami odnoszącymi się do sytuacji wyznaniowej w państwie. Interesujące problemy ukazano w przystępny i interesujący sposób. Publikacja ks. prof. Antoniego Dębińskiego powinna się spotkać z dobrym odbiorem nie tylko w gronie prawników-romanistów.